

Anmeldelser

Som en fornem overmåde rigt udstyret jubilæumsbog fremtræder festskriftet fra *Esbjerg og Omegns Sparekasse* på dets 75 års dag, nemlig seminarielektor Verner Bruhns bog: *Esbjerg – by og borger. Dagligliv ved århundredskiftet og i trediverne*. Bogen falder i to dele: Pionererne, 1. generation og Trediverne, 3. generation, dog forbundet med et kortfattet, men fortrinligt og morsomt mellem-spil. Bruhn begrundet denne indledning med, at omkring 1900 blev Esbjerg en købstad, og trediverne er den brydningstid i byens historie, som er forudsætningen for vor egen tid. Her dvæles ikke meget ved havnen eller besættelsestiden – deres historie er skildret andetsteds – men ved hverdagens mangfoldighed. Esbjergs start »som en mågeflok på sandet«, der »skreg og sloges, stred og blanded blod og led« var der endnu dønninger af. Meningsforskelle blev udtrykt særdeles kraftigt, både i byrådet og udenfor. Men »omkring århundredskiftet begynder byen at fremtræde som en mere disciplineret by«, selv om der endnu var mangler ved kloak og renovation. Der redegøres klart for de ustandselige udvidelser af bysamfundet, byrådets virke behandles, og flere af dets betydelige mænd bliver nærmere omtalt, ligeledes byens økonomi, fattigdommen efter dens »amerikanske« spekulationsperiode og under 30'ernes strenge tid og strejker. Skolevæsenet behandles lige fra de første små privatskoler, stridigheder om skoleordninger, og det vises også her, at Esbjerg meget tidligt blev førende på skolens område. Ellers er det – som titlen siger – dagliglivet, der skildres, og det på en mesterlig og underholdende måde. Mange citater fra aviser, breve og protokoller gør bogen livlig og afvekslende – takket være det righoldige byarkiv. Bruhn viser, hvordan de bevægelser og strømninger sammen med teknikkens næsten alt forandrende indgriben i vort land får sin udformning i Esbjerg. Visse særpræg har byen, ikke blot på grund af sin ungdom, men også fordi den via havnen er porten til den store verden, som f. eks. både Lenin og Trotskij benyttede. Et væld af dejlige billeder, solide kildehenvisninger og registre forhøjer yderligere værdien af værket.

Langli-dreng bliver fisker. Claus Sørensens erindringer I. 1888–1910. Ved A. Hjort Rasmussen. Bjærgningsentreprenør Claus Sørensen og direktør for talrige fiskeri- og dertil knyttede industri-virksomheder er født på Langli i Ho bugt. Det er barndommen her og den påfølgende ungdomstid, der skildres i dette bind som en næsten eventyrlig tilværelse på den isolerede ø, opvækst med tidlige arbejdspligter under en inderlig kombination af fiskeri, landbrug, stranderi og jagt, med en bøsse i den ene hånd og en åre i den anden, under leg og alvor i og med naturen, noget vidunderligt for en rask, stærk og uforfærdet dreng, en så intens oplevelsen af naturlivets foreteelser, at den for alle tider skærpede drengens iagt-

tagelsesevne og dømmekraft, samtidig med at den berigede og glædede ham, og det har det kunnet fortsætte med til denne dag, så det endog har skaffet direktøren Dansk Jagtforenings ærespris og fortjenstmedalje. Gennem deltagelsen i fiskeriet skildres dettes udvikling fra det gamle krogfiskeri langs kysten til snurrevdsfiskeriet, vi læser om ormegravning og twolsand (glimmersand), esepiger og saltkone, om at dreje og orre, om forlis, stejle og stuger, ødelæggende stormfloder, Blankenesere, fiskevrmlen om Langli, hvor en lakseruse næsten kunne levere den daglige føde (rødspætter, bakskuld, sild og snebel). Videre oplever vi ham som 18-årig laksefisker ved Astoria på Stillehavskysten og som skovhugger af oregon pine og på den uhyre krævende plads som jollemand på broderens smukke herhjemme for at slippe ham som marinesoldat. Gennem den omvæltende udvikling ser man den unge Claus Sørensens i hårdt, ofte livsfarligt arbejde med dygtighed og overblik stige op ad den livsvej og ind i det livsværk, som skulle blive hans. Mange udmærkede billeder pryder den moderne udstyrede bog.

Sidste sommer blev der på et loft i Billund fundet en pakke, som viste sig at indeholde 8 hefter manuskripter, forfattet af afdøde sognepræst Johs. Brus, som vore medlemmer kender fra hans fortrinlige artikel Grene kirke i årbog 1941. Fundet blev overdraget sognepræst *Axel Bach Nielsen*, Billund, der gennemarbejdede stoffet til en bog, som menighedsrådet har udgivet i smuk maskinskrevet form: *Grene sogns og kirkes historie. Ved pastor Joh. Brus*. Det er ikke nyt altsammen, som sagt har Historisk Samfund udgivet kirkens historie, og O. Nielsen og John M. Møller har skrevet betydelige bøger om Slavs herred. men værdifulde ting er tilføjet det allerede kendte, heriblandt en liste over menighedsråd, kirkeligt arbejde i sognet og Brus' egne erindringer.

Hans Brinch: Lille Jes og de ældste slægters historie indledes med et digt til forfatterens far læge Th. Brinch og en fortjent hyldest til Fanøs historiker N. M. Kromann. For øvrigt var Kromanns mormors broder den Lille Jes, bogen skulle handle om, og samme Jes var forfatterens og mange andres tipoldefar. Hans navn var Jes J. Sonnichsen (1785-1865). »- denne bog er ikke en afhandling, men en oversigt over øens historie med en skitse...«, skriver Brinch. Egentlige fakta om Lille Jes er ret knappe, bortset fra hans dagbog, men så ser Brinch »på hans fortids og samtids vilkår med deres egenart og skikke«, og han former det i en poetisk, næsten for bred fremstilling, som nok gør bogen mere letlæselig, men tillige novellegtig og undertiden rigelig fabulerende. Den giver et godt indblik i, hvor indviklede og indgiftede slægterne på øen var. Bogen fås hos forfatteren, The Albert Inn, Torvegade 109, Esbjerg.

Elise Thorvildsen: Dankirke. De gamle sagn om Dankirke (en mark i V. Vedsted) har Svend B. Troelsen fortalt i vor årbog 1963, men det var pastor Høgsbro Østergaard, der gav stødet til den storstilede arkæologiske undersøgelse, der under Elise Thorvildsens ledelse foregik her gennem flere år og endnu ikke er afsluttet, og som bragte ganske overraskende og sjældne ting for dagen. Herom

Anmeldelser

skriver fru en i *Nationalmuseets Arbejdsmark 1972*, 4 brønde og 6 hustomter, befolket fra 3. århundrede f. Kr. f. til 6. årh. e. Kr. f., dog med et tomrum i 2.-3. årh. e. Kr. f., er undersøgt. Der blev fremdrøget så forskelligartede og så store mængder af oldsager, at Dankirke indtager en særstilling. Der sendtes 1½ tons potteskår til museet. I det yngste hus, hvor gulvlaget ikke var ødelagt af vor tids pløjning, lå rester af bægre, drikkehorn og glasskåle. Affaldslagene i lavereliggende partier var så rige, at udgraverne undredes, der var dele af våben, værktøj, smykker, romerske mønter m.m. I 4. og 5. århundrede var Dankirke et velhaversamfund med ting af bronze, guld og sølv, fornemme frankiske og provinsialromerske glas, vægtlodder, sølvbarrer, endog en smedje. De folk, der da boede her i deres solide træhuse, var i kontakt med Vesteuropa både til lands og til havs. Spredt i overfladen fandtes mønter, der lader formode en endnu senere bebyggelse. — *Kirsten Bendixen* har i *Mønter fra Dankirke* (sst.) behandlet de sjældne mønter: romerske kejsermønter fra 2. årh., 13 merovingiske og anglofrisiske fra 600- og 700-tallet, 3 fra Dorestad, 2 fra England og 8 slået i Frisland. Sådanne er aldrig før fundet i det nuværende Danmark eller Skandinavien. Også adskilligt keramik viste forbindelse med England: alt i alt vises, at Danmark, også vor egn, var med i de tiders Europa-handel.

H. Chr. Vorting har i *Inden Esbjerg, Skalk 1972*, nr. 4, skrevet om Esbjerg museums undersøgelse af en boplads fra tidlig vikingetid i Gammelby. Der fandtes et forvirrende antal stolpehuller, nogle sikkert fra forromertids huse, hvad der kunne slutes af skårmaterialer. Der konstateredes 3 vikingetids langhuse, det ene er det største, der hidtil kendes fra Danmarks oldtid, der var mange små grubehuse med vævevægte; også tenvægte og jernsager fandtes. Kort derfra ved Jernevej lå den tilhørende gravplads med varierede og sjældne former, i en bestod kisten af stævnen af en båd, desuden en kammergrav og simple plankekister. Det er det ældste Gammelby, der her er fundet.

I *Skalk 1973*, nr. 1, har *Mogens Bencard* efter inspiration af *Lenart Edelberg* vist, at småpinde fra middelalderfund i Ribes givtige jord, som man troede var pøsepinde, er spilepinde, brugt til at udpile huder. I vor årbog 1971, s. 648, er også omtalt spilepinde, næppe så smukke som skinderens, de brugtes til tøj på bleg.

I *Geografisk Tidsskrift 1971* har *Arne Sestoft* i *Et byklimatisk studie* offentliggjort resultatet af en mikroklimatologisk undersøgelse i Esbjerg. Byer med deres asfalt og beton er med til at danne et kunstigt lokal- og mikroklima, der påvirker både mennesker, dyr og planter. Der konstateredes bl. a. en varmemø omkring sildeoliefabrikkerne.

I *Afstøbninger af pilgrimstegn på danske middelalderlige kirkeklokker* (Arb. f. nord. Oldkynd. og Hist., 1971) har *Niels-Knud Liebgott* ikke blot behandlet tegnene på klokkerne, men også skrevet om nogle afstøbninger på malmdøbefonten i Varde kirke, som først er påvist af Knud Krogh. Et originalt pilgrimstegn er fundet i Ribe.

En nyttig bog for folk med interesse for vor »sorte middelalder« er

udgivet af *Mogens Bencard* og *Else Roesdahl*: *Dansk middelalderlertøj 1050–1550*. Den giver systematiske oplysninger om det ellers kun sporadisk behandlede emne. I en indledning skriver Bencard om det middelalderlige lertøj i Danmark, dets teknik, import og datering. Der er bl. a. en række billeder af og oplysninger om 37 fund fra amtet, alle fra Ribe, undtagen en kande fra Okholm. Det ene af Ribe-karrene er en kuglepote, som er fundet på Ladegårdsmarken, og hvori der var nedlagt mønter ca. år 1250. Blandt Ribe-fundene er også rangler og legetøj.

I *Skalk* nr. 5 har *Erik Moltke* behandlet *Ribe domkirkes berømte kathoveddør* og givet en ny datering og dermed en ny tydning af figurerne i trekantrelieffet, det ny Jerusalem. Francis Beskett daterede til efter 1259. Poul Nørlund daterede ud fra bogstav- og kronformerne, ansigtstyperne og figurstilens massivitet billedværket til Valdemar d. Stores tid. Afgørende for Moltke er forekomsten af nogle yngre bogstavformer, bl. a. en minuskel, så han daterer til 1200–1250, Valdemar Sejrs tid. En yngre skæggløs mand, Nørlund mente var Knud Lavard med hertughue, tyder Moltke som Dagens søn, Valdemar hin Unge. Desuden bestemmer han Valdemar Sejr (med et drabeligt overskæg) som bedende om, at sønnen må optages blandt de salige. Videre hans to dronninger samt Erik Plovpenning og i øvrigt kongeslægten. Efter dette huser Ribe et stolt og ejendommeligt minde om Valdemar Sejrs nære tilknytning til byen i dens storhedstid.

I *Geografisk Tidsskrift*, bd. 71, har *Horst Meesenburg* skrevet en grundig og dog letlæselig afhandling »*Spartinas kolonisation og udbredelse langs Ho bugt*«. Tidligere har J. M. Møller skrevet om denne nye vadehavsplante fra farvandene ved Southampton og dens betydning for landvindingen, specielt ved Mandø (se omtalen i vor årbog 1965, s. 315). 1931 og 1932 blev der i slikvaden ud for Bordrup udplantet spartina, plantningen 1932 lykkedes så godt, at planten bredte sig mod nord om til Kjelst og mod syd langs hele den gamle marsk til Nyeng ved Ho og videre langs den nye marsk på Skallingen, endvidere omkring Langlis kyster og øst for Myrtue. Meesenburg gør gennem planer og fotos tydelig rede for udbredelsesforløbet og har indgående fulgt det i et undersøgelsesfelt, han anlagde 1 km syd for Havnegrøften. Han bekræfter den tidligere iagttagelse, at spartina som landvindingsplante danner et fast slutet græstæppe over tidligere øde mudderbanker, men han oplyser tillige det vigtige, at den efterfølges af en invasion af annelgræs. *Bent Hasholt* har behandlet *materialevandringen og sedimentationen* i den kunstige *Karlsgårde Sø* og dens tilløb og fundet, at ca. 1/10 af søens oprindelige rumfang er blevet opfyldt ved udskyllet materiale, der navnlig har aflejret sig mod øst i indtil 3 m tykke lag, mens søens reservoirekapacitet er formindsket med det dobbelte, da aflejringerne har afspærret den sydøstlige del af søen. Der er finsand, ler og forholdsvis meget organisk materiale. I kanalerne er der både eroderet og aflejret materiale. Der gik ca. 10 år, før aflejringen i Karlsgårde-kanalen blev mærkbar, hvilket skyldtes, at kanalens bund lå højere end bunden af det gamle åløb ved Hoddeskov, hvor kanalen starter. Åbunden måtte først fyldes op, før det mærkedes i kanalen. Om 150–200 år vil søen

Anmeldelser

være fyldt, hvis de nuværende betingelser fortsætter. – Samme-
steds har *H. Vøgg Jacobsen* skrevet om fordelingen af org. *nitro-*
gen i det danske vadehav, og resultaterne gives i en række tabeller.

I *Sønderjysk månedsskrifts* junihefte har *Valdemar Andersen* skre-
vet om en meget mærkelig mordsag, hvor en afdød medskyldig
endog blev taget op af graven og halshugget. Sagen berører også
folk på *Ribeegnen*.

H. K. K.

Tvillingsogne af Geest og Marsk: Sneum og Tjæreborg. 1972.

Det er ikke så almindeligt, at to sogne går sammen om at udgive
en fælles beskrivelse, men det er dog sket før i Ribe amt, f. eks.
Nr. Nebel og Lydum. Tanken er værd at overveje i andre sogne,
hvor man har planer om en beskrivelse. Det er en utvivlsom
fordel, at kræfterne samles, såvel arbejdsmæssigt som økonomisk,
så man kan anlægge lidt videre rammer for sognebogen. Det er
da også tilfældet med *Sneum og Tjæreborg*, der vil komme i to
bind, hvoraf det første foreligger.

Medarbejdernes antal er klogeligt begrænset til seks, og blandt
disse har man sikret sig så kendte navne som *H. K. Kristensen* og
Niels Thomsen. De øvrige er vist alle folk med lokal tilknytning
til sognene, så de med behørig viden og indføling har kunnet be-
handle deres emner. *Jens Kusk* har skrevet udførligt om natur-
forholdene, geologi og geografi, som kun undtagelsesvis ses
behandlet i en sognehistorie, men som her, hvor geest og marsk
mødes, har en særlig interesse. *Niels Thomsen* gør rede for de
forhistoriske tider, fund med videre, og man må ikke overse hans
slutbemærkning om kontinuiteten i befolkningen fra yngre sten-
alder over bronze- og jernalderen frem til nutiden. *Hans Bruun*
skriver om kirkerne og sammen med *Agnes Andersen* om præ-
sterne, mens skolen og lærerne omtales udførligt af *Ejv. Sørensen*.
Frem for nogen anden har dog *H. K. Kristensen* sat præg på
bogen ved sine artikler om herregårdene *Sneumgaard* og *Krogs-*
gaard, ligesom han har skrevet om kirkernes ejendomsforhold.

Det er en velfunderet bog, også rent økonomisk (*Tjæreborg-*
fondet) med et præsentabelt ydre og mange gode illustrationer.
Bind 2, der kan ventes inden så længe, vil især omhandle den
nyere tid.

De nørrejske købstæders og landsognes Lægdsbetegnelser 1789—
1970 og Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700—1788, *Viborg*
1972, udgivet af *Landsarkivet for Nørrejylland*, er nye bidrag til
den fortjenstfulde publicering af registre, som *landsarkivet* gen-
nem årene har udsendt. Disse registre vil især være af betydning
for den personalhistoriske forskning. Bag registreringen ligger
et stort omordningsarbejde, så materialet nu er lettere tilgængeligt.
Duplikeret.

Olga Bartholdy: Munkeliv i Løgum Kloster, udgivet af *Refugiets*
kulturforening, Løgumkloster 1973. Et jubilæumsskrift i 800-året
for klostrets grundlæggelse.

Dansk klosterhistorie er ikke noget let tilgængeligt emne, dels

fordi det rent kildemæssigt, arkivalsk, er svært at trænge bag reformationens omvæltning, dels fordi de få bevarede kilder er af en egen ordknap natur. Trods dette har vore klostres historie kunnet tiltrække den historiske forskning, selv hvor der kun er arkæologiske spor tilbage. Til Løgum klostres historie har Olga Bartholdy dog kunnet støtte sig til historisk kildemateriale, hvoraf *Løgumbogen* er det vigtigste, en afskrift af dokumenter gennem 400 år, nedskrevet 1578. Stærkere virker dog den bevarede klosterkirke som dokumentation og inspiration. Om livet i klosteret vides naturligvis ikke store ting, men forfatterinden har ved grundige studier i den foreliggende litteratur sat sig ind i Cisterciensernes livsform i klostrene, som får en udførlig beskrivelse. Kirken og de bevarede, restaurerede klosterbygninger omtales i alle enkeltheder, ledsaget af et billedmateriale af fremragende kvalitet. Der er intet sparet for at gøre dette værk om det 800-årige *Locus Dei* lodigt af indhold og i ydre form. Og det er lykkedes.

Verner Bruhn, Esbjerg, har i *Arbog for dansk skolehistorie, 1972*, skrevet en afhandling: *Reformiver og partistrid, kampen om Esbjerg skoleplan 1899—1903*. Efter at Esbjerg 1. januar 1899 var blevet købstad, fremkom forslag til en skoleplan, og det overrasker egentlig ikke, at skolespørgsmålet i det nydannede bysamfund kunne rejse debat. Hovedpersonerne i denne strid var J. P. Sundbo, der ønskede skolen formet efter en socialistisk linie, mens skolekommissionens formand, pastor C. Bruun, der var missionsmand, samt realskolebestyrer O. Rybner Petersen havde en anden mening. Hertil kom økonomiske betænkeligheder ved skoleudbygningen, fulgt op af kritik fra lærerne, der ikke kunne godtage visse enkeltheder i skoleplanen. I bladet *Vestjyll. Soc. Dem. afspejledes* situationen i overskrifter som: *Skandale, Usømmelig Adfærd, Er han skør?* Men omsider stilnede striden af, og Esbjerg fik med tiden det gode skolevæsen, som alle parter havde tilstræbt.

Mark og Montre. 1972. De sydvestjyske museers årsskrift indledes med *Stenaldergrave ved Tarp* af Marie R. Madsen og Sven H. Thomsen, hvis undersøgelser underbygger tidligere påviste forbindelser mellem tragtbægerkulturen og enkeltgravsfolket, der synes at have benyttet samme gravplads, skønt der ligger ca. 500 år mellem de to perioder. Søren Manøe Hansen har gjort smukke fund ved udgravning af et par overpløjede høje i Øse, et eksempel på, hvad der endnu kan findes på en tilsyneladende flad mark. Hans Chr. Vorting skriver om *en vikingetidsbebyggelse i Gammelby ved Esbjerg*. På et undersøgt areal, omfattende ca. 4.500 m², fandtes mange stolpehuller, spor af tre større huse, men iøvrigt domineredes bopladsen af de såkaldte grubehuse, i alt 28. Navnet kommer af, at gulvene ligger 0,5—1 m under jordoverfladen. Mogens Bencard og Johan Lange har gjort nye iagttagelser i Ribes udtømmelige undergrund, der så længe har tilbageholdt bevismaterialet, som kunne slå bro over det kedelige interval 800, da byen omtales skriftligt, og 1100, hvor de arkæologiske vidnesbyrd hidtil er standset. En botanisk undersøgelse af plantefrø i

kulturlaget ved Sønderportsgade viser, at der i middelalderen her har vokset et rigt udvalg af ukrudtsplanter, 40 arter, hovedsagelig de samme som nu, hvilket jo ikke er overraskende. *Bencard* omtaler en *runepind*, fundet som nr. 2 i Ribe, formodentlig et håndtag til en bismervægt, idet runeindskriften: I Faderens, Sønnens og den Helliggands navn, tolkes som en formaning til at veje rigtigt. *Fritze Lindahl* skriver om en *molling*, fundet ved Vejrs, et mesingfad til håndvask af middelalderlig, muligvis dansk oprindelse. *A. Bøgebjerg Andreasen* fortæller om den middelalderlige altertavle i Hoven kirke, der efter en misforstået restaurering i forrige århundrede fik sit nuværende udseende i 1905. *H. K. Kristensen* omtaler et sølvkrus i Esbjerg museum, som bærer en indskrift og dateringen 1695. Kruset, dets mester og den formodentlig oprindelige ejer og hans nærmeste slægt beskrives. *Kylekæppen*, *hyrdens lange arm* beskrives af *Søren Manøe Hansen*. *Torkil Funder* og *Niels Henrik Olsen* har været på opdagelse i en ødegård, hvis 82 årige ejer var død og havde efterladt sig en del »skrammel«, som arvingerne lod ligge, og som siden kom til Den antikvariske Samling i Ribe. Opdagelserne i den gamle gård er »arkæologi« på en ny og for så vidt ganske forfriskende måde.

Sønderjysk månedsskrift, 3-4, 1973, bringer en større artikel af H. K. Kristensen: *Ferskvandsfiskeri gennem århundreder*, der især omhandler sønderjyske forhold. Med dette arbejde har H. K. Kristensen bygget videre på et interessant speciale, der vil være kendt fra hovedværket: *Gamle sydvestjyske Fiskerlejer* (1965).

V. A.

Jysk Ordbog, udgivet af Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning, under ledelse af Peter Skautrup, Universitetsforlaget i Århus, hefte 1 og 2, 1970-72.

Mens de danske dialekter er inde i en deroute som aldrig før, rejses der to monumenter over dem: *Ømålsordbogen*, som forberedes af Institut for Dialektforskning i København, og *Jysk Ordbog*, der bliver til i Århus.

Af den sidste foreligger nu de to første hefter. De giver et indtryk af de intentioner, der ligger bag, dels ved en grundig indføring i arbejdets plan og metode, dels ved fremlæggelsen af de første resultater af arbejdet, omfattende artiklerne fra »a« til »agepude«.

Alle, der kender lidt til studiet af de jyske dialekter, ved også, at H. F. Feilberg i årtierne om århundredskiftet skabte et kæmpeværk, som han beskedent kaldte »Bidrag til en Ordbog over jydsk Almuesmål«. Mange ville have forsvoret, at det skulle være muligt at samle væsentligt mere end Feilberg i en tid, hvor alle dialekter er stærkt foryndet med rigsmål, og nogle er så godt som forsvundet. Ikke desto mindre er det lykkedes at forøge stofmængden i den grad, at artiklerne fra »a« til »agepude« tilsammen fylder sådan noget som ti gange så meget som det tilsvarende stof hos Feilberg!

Det nye stof er fremskaffet dels ved en tilbundsående udnyttelse af trykte og utrykte skriftlige kilder, yngre såvel som ældre, dels ved en lang række punktundersøgelser, dvs. optegnelser af udvalgte sognes samlede ordforråd, i reglen foretaget af filologer,

og dels ved udsendelse af spørgeskemaer til op mod 800 jyske meddelere, hvoriblandt adskillige af nærværende tidsskrifts læsere.

Med hensyn til afgrænsningen af det vældige stof er det mest iøjnefaldende, når man sammenligner med Feilbergs ordbog, at det folkloristiske stof (overtro, skikke, klædedragt m.v.) er reduceret, og Feilbergs utallige henvisninger til litteratur desangående er udeladt.

Endvidere agter ordbogens redaktion ifølge indledningen at udelade ord som kultivator, abonnere, cyklist, samt ord vedrørende centraladministrationen og riget (f. eks. rigsdagsmand) og ord fra sømandssproget (fok, mesan o.l.). Dette synes diskutabelt. Det drejer sig her om ord, som i op mod et århundrede eller mere har været en del af de dialekttalendes ordforråd, og som til dels har antaget en udtale, der stemmer med dialektens lydforhold, og har fået tildelt køn og bøjninger, der svarer til dialektens køns- og bøjningsforhold, f. eks. *rigsdagsmanj'* (Himmerland), *i fok* (Vendssyssel).

Det er også hensigten normalt at udelade patronymika, altså navne af typen Andersen, Nielsdatter. Forhåbentlig vil der dog blive plads for de ikke få tilfælde, hvor sådanne navne ikke dannes ved simpel tilføjelse af -sen eller -datter, f. eks. vends. *Pier*, *Piester* (Peder, Pedersdatter).

Jysk Ordbog anvender en lydskrift, der er langt lettere at læse for ikke-fagfolk end den, der ellers har været gængs i videnskabelige værker om danske dialekter, og både lærde og ulærde kan glæde sig over en række instruktive kort over Jylland med angivelse af, hvorledes udtalen af et ord er i de forskellige egne. F. eks. viser et kort over ordet »aften«, hvorledes de otte hovedtyper af ordets udtale fordeles sig, samt hvor »i aftes« hedder i *jaes*, og hvor det hedder i *jawwes*.

Andre kort viser, hvorledes det samme begreb betegnes med vidt forskellige ord i de forskellige egne: En »skæggemand« (øl- eller brændevinsdunk) viser sig at hedde »munk« i store dele af Nordjylland, men »abraham« på Mors, »gråmand« i en del af Ringkøbing amt osv. Et fotografi af en sådan dunk med et skægget hoved formet i leret gør begrebet anskueligt.

Vi hilser Jysk Ordbog velkommen. Et stort og vildsomt stof fra ca. 1700 til i dag bliver behandlet af en række videnskabsmænd og formet til et værk, der vil bære viden om vort jyske sprog ind i en fremtid, hvor den historiske sans forhåbentlig igen vil vågne og værdsætte det.

Arne Espegaard.

Vald. Andersen: Bække Sogn II. 203 s., ill., 50,-. Udgivet af Historisk udvalg for Bække sogn. 1973.

Alle lokalhistorieinteresserede i Ribe amt kender *Bække Sogn* og dens forfatter John Kvist. 1920 blev han ansat som enelærer ved Kragelund skole i Bække sogn. Her blev der i 1922 nedsat et udvalg med det formål at få udgivet en historisk beskrivelse af sognet. Der blev indsamlet et stort materiale, og til redaktør af sognehistorien antog man lærer Kvist. Bogen om Bække sogn udkom i 1936, og den blev læst og værdsat som en af vore betydelig-

ste sognebeskrivelser. Den blev da også udsolgt, og i 1969 besluttede det førnævnte udvalg, at bogen skulle genudgives. Resultatet blev et fotografisk optryk af originaludgaven fra 1936 (John Kvist: Bække Sogn I, 439 s., 50,-) medens tiden efter 1936 skulle behandles i et særligt bind med Vald. Andersen som forfatter. Han kom i 1933 til Bække, hvor han fik hele sin skolevirksomhed, til han efter pensioneringen er flyttet til Vejen, hvor han er travlt beskæftiget med forfattervirksomhed. Han har bl. a. udgivet arbejder som: »Vorbasse – et hedesogns historie« og »Hærvejsognet Læborg«, og meget snart udkommer et historisk arbejde om Foldingbro.

Kvist's bog har sin store interesse ved de bidrag, som andre sagkyndige har udarbejdet. Her skal nævnes statsgeolog V. Milthers: Geologisk historie, der fortjener at læses i langt videre kredse end Bække og omegn. Det største bidrag er landbohistorien (s. 116–226) ved Henrik Larsen med sine indgående oplysninger om fordelingen af jorden under udskiftningen med navne og matrikelnumre.

Dette område er ført a jour af Vald. Andersen i »Ejendoms-historie« (s. 33–86), og med rette gør han i sit forord opmærksom på, at her kan bogen bruges som opslagsbog. Dette er altså af særlig betydning for sognets historie.

Vald. Andersen fortæller om stationsbyens historie. Det første tog på Troldhede–Kolding–Vejen jernbanen passerede Bække 25. august 1917 – det sidste 1. april 1969. Den fik vel nogen betydning for Bække – stationsbyen blev aldrig af de store. Banen gav snart underskud, men det gik dog bedre her end andre steder, idet tørveproduktionen betød meget. Den 275 ha store Gispel mose blev udnyttet stærkt, i 1942 var der 25 tørveværker i gang – der var dage, hvor der fra Bække station afgik et helt tog med tørv – nu besørger rutebilerne trafikken.

Så omtales skole og kirke i nyere tid. I 1959 blev skolen købstadordnet, og der indførtes en eksamensafdeling. I 1923 blev kirken restaureret – der blev bl. a. opført et tårn. På det sociale område bemærkes, at fattiggården forsvandt, og der blev opført »De gamles hjem«. Der er mange oldtidsminder i Bække sogn. Runestenene er omtalt hos Kvist; om Klebækkhøjenes stensamling er fortalt i »Fra Ribe amt«, bd. 14, s. 660, men ikke alle gåder fra oldtiden er løst. Heller ikke alt om Hærvejen er belyst.

Af særlig interesse er »Fra forrige århundrede«. Her omtales bl. a. Friis Legardts regnskabsbog. Han var en storbonde (1832–1894). Bogen er nok værd at gennemgå.

Vald. Andersens bog er et fremragende arbejde. Det bør også nævnes, at hans bog fremtræder som en god fortsættelse af Kvist's. I forbindelse med trykkeriet – Konrad Jørgensen, Kolding – er det lykkedes at skabe et værk, der også i udstyret gør, at de to bind danner en helhed. Veerst-Bække kommune indgik 1. april 1970 sammen med Gesten, Andst og Malt i Vejen storkommune, der hermed kom op på mere end 14.000 indbyggere.

Chr. Winther.

Virksomheden 1972-73

Årsmødet med generalforsamling blev holdt i Bramming, hvor man begyndte i St. Knuds kirke, hvis historiske minder blev omtalt af H. K. Kristensen. Ved generalforsamlingen valgtes første-lærer J. Møller Kristensen som dirigent. Formanden aflagde beretning, og kassereren omtalte regnskabet, ligesom redaktøren talte om årbogen, hvis sidste bind var nr. 70 i rækken. Ved valg til bestyrelsen afgik skoleinspektør J. Wilh. Rasmussen, Andst, der ikke ønskede genvalg. I stedet valgtes mag. art. Kirsten Agerbæk, Ribe. De øvrige valg var genvalg.

Ved det offentlige møde talte overarkivar, dr. phil. *Vagn Dybdahl* om *Liv og virke i den gamle stationsby*. Mødet havde god tilslutning.

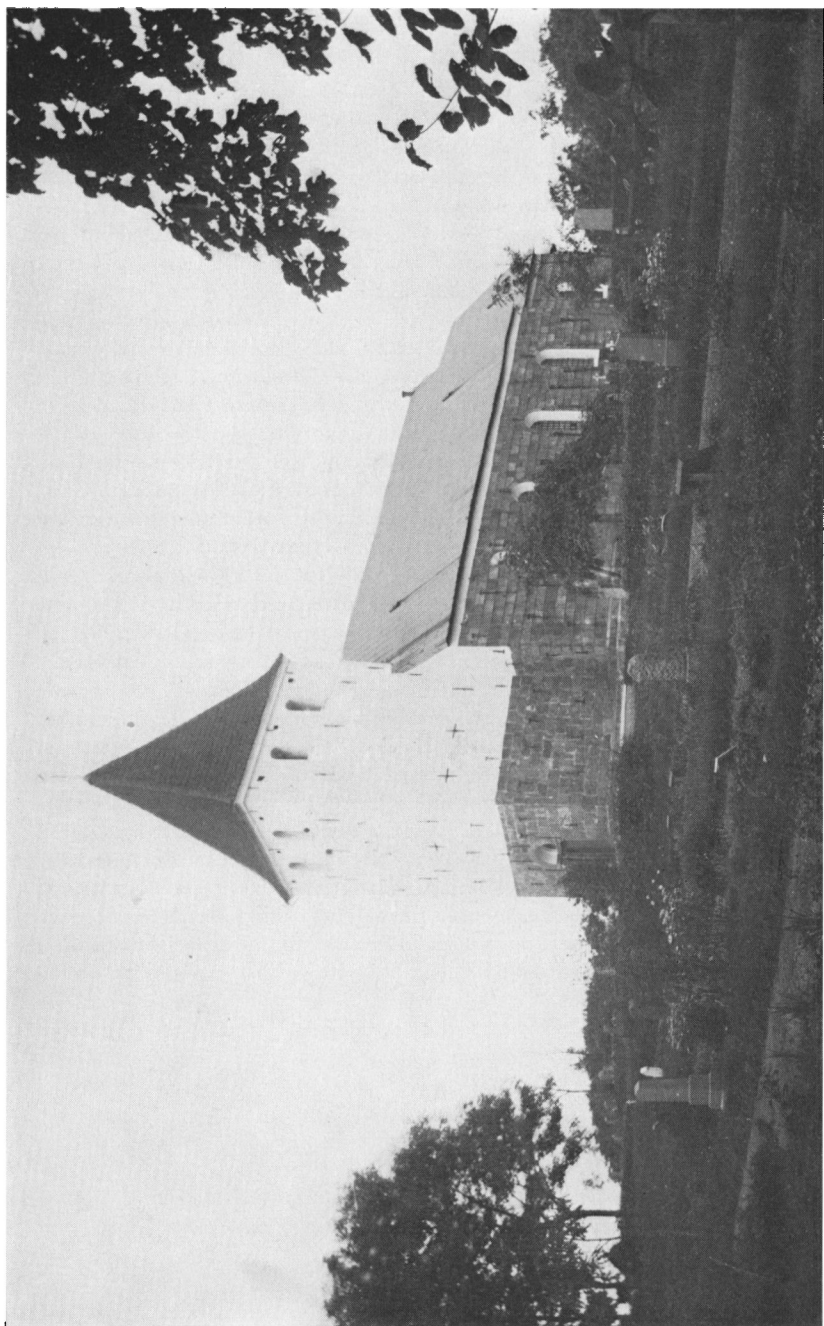
Sommerturen den 3. juni gik i år til Als. Man mødtes på Sønderborg slot, der forevistes af museumsinspektør J. Slettebo, hvorefter der var rundtur på øen. Udflugten havde ca. 70 deltagere.

Samfundet har udgivet H. K. Kristensens: *Årbøger »Fra Ribe Amt« 1952-72*. En indholdsfortegnelse samt tilbud til medlemmerne, der kan købe ældre årbøger og andre af samfundets publikationer til favorpriser. Andre bogudgivelser foreligger ikke, men der arbejdes til stadighed med denne side af Historisk Samfunds virksomhed, og vi vil inden for den nærmeste fremtid kunne tilbyde et par nyheder.

Nye medlemmer 1972-73:

Andrup: Kr. Vestesen. *Adsbøl:* gdr. Niels P. Nielsen. *Askov:* fotograf Ole Thomsen. *Billum:* frk. Gunhild Jeppesen. *Borris:* forstander Henneberg. *Brørup:* gdr. Gustav Pedersen, rentier J. Rask Jensen. *Bramming:* snedkerm. Anker Hansen. *Darum:* sognepræst Kr. Bundgård. *Egebæk:* lærer H. Thorulf. *Elbæk:* Niels Nikolajsen. *Esbjerg:* ass. Peder Madsen, fru Gudrun Sandholt, John Meyer, direktør E. Jepsen, husmoder Frida Jørgensen, Arne Vestesen, Jeppe Aa, Dagmar Jensen, lærer Henning Jensen, lærer Knud Lassen, overmontør Eigil Hansen, N. Stanley Madsen, Robert Madsen, Hans Jørgen Kruse. *Gredstedbro:* ekspeditrice E. Svendsen. *Guldager:* gdr. Jacob Sørensen. *Gørding:* redaktør J. Gantzel Lauridsen, gartner Arne Melballe. *Hellerup:* B. Aagaard. *Hjerting:* Ebbe Hansen. *Jægerspris:* lærer N. O. Hegelund. *Karlsgårde:* montør Holger Sørensen. *Kastrup:* lærer A. M. Christiansen. *Kiruna:* tandlæge Gurli Holmstedt. *Kolding:* sparekassedirektør Søgård Petersen. *Lamborg:* H. Vestergård Thomsen. *Lindknud:* murer J. Lambert Kristensen. *Næstved:* John Østergård. *Ovenskovgård:* fru H. Sørensen Juhlert. *Oxbøl:* Kr. Raun Pedersen. *Outrup:* Ane Hansen. *Ribe:* Karen Dahl, boghandler Leif Jochimsen, boghandler Ernst Kærgård, fhv. kæmnerfuldmægtig M. Lindberg, fhv. bogholder Karen Larsen, lærer M. Lundsgård-Leth, husmoder Annelise Hvidbjerg Pedersen, kustode Elsa St. Sørensen. *Seem:* lærer Birgit Hansen. *Sig:* talepædagog Høgsbro Østergård, installatør Fl. Schou. *Skads:* Henry Prah. *Sædding:* lærer S. Diers. *Tjæreborg:* Hans Bruun. *Varde:* autolakerer Harry Andersen, forretningsfører P. Christensen, Margrethe Nielsen, personalechef Peter Jepsen, Johan Hansen, direktør Bjerregård, lærer P. K. Pedersen, erhvervsvejleder Knud Raunkjær Pedersen, ingeniør Robert Thomsen, gartner A. Langkilde Petersen, Inge Skodborg, lærer, frk. Varisbøl, forretningsfører T. C. Tonnesen. *Vesterbæk:* gdr. Jørgen Lauridsen. *Vester Nebel:* førstelærer M. Harborg. *Viby:* Hedvig Mathiasen. *Vejers:* sekretariatschef L. P. Hvidkær. *Vorbasse:* sparekassedirektør B. Mathiesen. *Ølgod:* fru Marie Jensen, kommunebogholder H. A. Jørgensen, gartner Schou Dejgård. *Øster Vedsted:* lærer Preben Græsdal. *Arre:* Hans Wentzel. *Arhus:* Historisk Institut.

Under uddannelse: lærerstud. K. K. Schmidt, Hallum, HF-stud. Knud Jørgensen, Ribe, stud. Marie Sejerøe Olsen, Ribe, stud. mag. Anders C. Rahbek, Viby.

Fra et stort område af Kongeåegnen ses *Føvling kirke* med det særprægede pyramideformede tårn tækket med tegl. »Æ kjerck mæ den røe lue« blev den kaldt, et udslag af det folkelige vid, men vel også udtryk for, at det tegltækte kirketårn var en utraditionel løsning af et såre velkendt problem. Det miserable tårntag, der fandtes ved de fleste landsbykirker, var vanskeligt at vedligeholde på grund af højden og dermed årsag til megen ødelæggelse. Hvornår kirken fik sin røde »lue« kan ikke her oplyses, men ved et syn over kirken den 13. maj 1691 nævnes, at tårnet på søndersiden var tækket med bly, men på nørresiden og over vindeltrappen tækket med fjæl. Altså havde tårnet på den tid det almindelige sadeltag. I øvrigt nævner samme synsforretning mange interessante enkeltheder om kirkens indre og ydre, der vidner om fordums storhed, men alt var forfaldent og trængende til reparation. Synsforretningens konstatering efterfulgtes ikke altid af den nødvendige istandsættelse, og *Føvling kirke* har vel som de fleste landsbykirker måttet tåle en meget lang periode præget af fremadskridende forfald.

Allerede i 1616 var der strid om stolestader i *Føvling kirke*, endda så alvorlig, at sagen kom for landstinget. For øvrigt synes dette problem at have været særlig påtrængende i denne kirke. Striden stod om pladsen yderst mod gangen i et stolestade, og det var deklarerende at skulle rykke længere ind mod væggen. For at bøde på forholdet havde man omkring midten af 1700-tallet tre rækker stolestader i *Føvling kirke*, hvorved der blev flere af de eftertragede *yderstader*. Alligevel undgik man ikke konflikter. Søndag den 1. maj 1746 havde degnekonen indtaget sin plads i den midterste stolerække, men smedens kone fra Bobøl mente også at have ret til denne plads, og det kom til en pinlig episode, idet smedekonen satte sig på degnekones skød, »en såre svær byrde«. Det samme gentog sig 14 dage senere, men da havde degnekonen bevæbnet sig med nogle lange nåle, og ved hjælp af disse fik hun smedekonen til at lette sig, ganske vist ikke uden højlydte kommentarer, så det gik ud over andagten. . .

Degnen ved *Føvling kirke* var dengang *Jens Baggesen*. En sønson var digteren af samme navn.